

FTAXP:16.75.14

<https://orcid.org/0000-0001-6160-3468>

<https://orcid.org/0000-0002-9245-7414>

<https://orcid.org/0000-0001-8936-8071>

Калбаева А.Т.*, Айтпенбетова Г.А., Кысмуратова Ж.Т.

ф.ғ.к., аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан

ЖАЗБА ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ЭПИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР САБАҚТАСТЫҒЫ МЕН ЖАНРЛЫҚ ҰҚСАСТЫҒЫ

***Автор-корреспондент:** aigul.kalbaeva@auuezov.edu.kz

Түйін: Қазақ жазба әдебиетінің қазіргі заманғы эпикалық түрлерінің (поэма, роман) тарихилықпен жазылуына эпикалық шығармалардың көркемдік негізі үлгі болғандығы ақиқат. Осы арада белгілі әдебиеттанушы-ғалым Н. Келімбетовтің сақ, ғұн дәуірі тарихи дастандарының поэтикасы хақындағы пікірі эпикалық жанр шығармалары табиғатының қалыптасу, даму эволюциясын түсінуге бағдарлайды: «Сақтар мен ғұндар дәуірінде өмірге келген жоқтау, мақтау түріндегі өлең үлгілері, мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, бертін келе Түрік қағанаты тұсында жазылған ерлік жырларының шынайы көркем шығарма ретінде қалыптасуына үлгі-өнеге, модель-форма болды». Бұл – қазақ әдебиетіндегі кейінгі көп жанрлы жазбаша дәстүрдің дамуына негіз болған үрдіс үлгісі.

Кілт сөздер: өлең, роман, эпика, фактор, пішін, модель, символ

МРНТИ:16.75.14

<https://orcid.org/0000-0001-6160-3468>

<https://orcid.org/0000-0002-9245-7414>

<https://orcid.org/0000-0001-8936-8071>

Калбаева А.Т.*, Айтпенбетова Г.А., Кысмуратова Ж.Т.

к.ф.н., старший преподаватель, ЮКИУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

старший преподаватель, ЮКИУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

магистр преподаватель, ЮКИУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ И ЖАНРОВОЕ СХОДСТВО ЭПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ПИСЬМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

***Автор-корреспондент:** aigul.kalbaeva@auuezov.edu.kz

Аннотация: Факт остается фактом, что художественная основа эпических произведений послужила образцом для историчности современных эпических форм казахской письменной литературы (поэмы, романы). Известный литературовед-ученый Н. Мнение Келимбетова о поэтике исторических эпосов Сакского, гуннского периодов ориентировано на понимание эволюции становления, развития природы произведений эпического жанра: «образцы стихов в виде плача, похвалы, пословиц, крылатых выражений, воплощенных в эпоху саков и гуннов, являются образцом, моделью для становления героических песен, написанных при тюркском каганате, как подлинного художественного произведения - была форма. Это модель процесса, положившего начало развитию более поздней многожанровой письменной традиции в казахской литературе.

Ключевые слова: экзотика, лингвистика, лексика, фактор, филология, синоним, символ

IRSTI:16.75.14

<https://orcid.org/0000-0001-6160-3468>

<https://orcid.org/0000-0002-9245-7414>

<https://orcid.org/0000-0001-8936-8071>

Kalbaeva A.T.*, Aitpenbetova G.A., Kysmuratova Zh.T.

candidate of philological sciences, senior lecturer, M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan.

senior lecturer, M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan.

master's degree in teaching, M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan.

CONTINUITY AND GENRE SIMILARITY OF EPIC WORKS IN WRITTEN LITERATURE

***Corresponding author:** aigul.kalbaeva@aeuzov.edu.kz

Abstract: It is true that the artistic basis of epic works was an example of the historicity of modern epic types of Kazakh written literature (poems, novels). In the meantime, the famous literary critic-scientist N. Kelimbetov's opinion on the poetics of the historical epics of the Saka and Hunnic era focuses on understanding the evolution of the formation and development of the nature of the works of the epic genre: «examples of poems in the form of mourning, praise, Proverbs, catchphrases, heroic songs written during the reign of Bertin Kele Turk kaganate were an example, a model-form for the formation of true works of art». This is an example of a trend in Kazakh literature that formed the basis for the development of a later multi-genre written tradition.

Key words: poem, novel, epic, factor, form, model, symbol

Кіріспе

Қазақ әдебиеті тарихының байырғы сақ, ғұн дәуірлеріндегі эпикалық шығармаларының құрылысында халықтың қанатты сөздерінің, мақал-мәтелдерінің, тұрмыс-салт өлеңдерінің, шешендік толғаныстарының – бәрінің тұтаса құралуы қалыптасқан көркемдік үрдіс тағылымын дамытты. Жазбаша әдебиет кемелдене дами келе көрнекті романдардағы кейіпкерлерді даралау, мінездеу, оқиғалардың деректілік шындығы мен ойдан қосу тұтастығын үйлестіру – бәрі де тарихилықтың негізділік заңдылығы жүйесін құрады.

Қазақ сөз өнері тарихындағы «Көне түркі әдебиеті» (VI-IX ғ.ғ.) кезеңіндегі «Орхон-Енисей жазба ескерткіштері», «Қорқыт ата кітабы», «Оғызнама» мұраларында түркі тайпаларының өмір сүрген дәуірлері шындығы, тарихи тұлғалардың қызметі, адамдар өмір сүрген географиялық кеңістік, әлеуметтік орта тағылымы қамтылған. Ал, «Ислам дәуіріндегі әдебиет» (X-XII ғ.ғ.) кезеңіндегі мұраларда да халықтың сол шығармаларда сөз болған тұлғаларының, әлеуметтік ортасының шындығы тарихилық заңдылығы аясында қамтылған. Көрнекті әдебиеттанушы-ғалым А. Егеубай аталған ежелгі әдеби мұралардағы кейіпкерлердің, жеке адамдар тұлғаларының тарихи негізділікпен жазылғанын айтады, олардың тарих, философия, этнология зерттеулері үшін нұсқалы материалдар, тарихи бағалы деректер [1,163] беретін рухани арқау екендігіне, философиялық, әлеуметтанушылық, әдеби-әдептілік, т.б. мәселе-лерді қамтитын күрделі танымдық тағылымына ғылыми байыптаулар жасайды. Зерттеуші ежелгі және ортағасырлық мұралардағы әдеби әдеп жүйелерін саралап көрсетеді (1. Жан сымбаты, 2. Кісілік сымбаты, 3. Азаматтық сымбаты) де, олардың тарихилыққа қатысты поэтикалық ерекшеліктерін ғылыми-теориялық тұрғыда тұжырымдаған: «Тарихи шындық пен көркем шындық арасындағы күрделі метаморфоза да тарихилық негізде, тарихи кезеңдер аясында ұғынықтырақ, қызғылықты көрінеді. ... ежелгі мұраларда тарихи тұлғалар мен тарихи құбылыстарда ойдан қосу, әсірелеу аз байқалады. Байқалмайды деген де шындыққа үйлеседі. Тарихи адамдар, тарихи оқиғалар бәз күйінде сипатталады. Тарихи шындық қана

емес, поэтикалық басқа да ең бір көркемдік таным сарабынан өткен нышандарының өзі де тіршілік, тұрмыс көріністерінен қаз-қалпында көшіріліп алынған. Кейінгі кезең мұраларында көркемдік шындық рухы үстем түсе бастаған. Көркемдік шындық, көркемдік шарттылық көрініс берген тұстарда эпикалық тыныс қиялы, қиял-ғажайып ертегілері сынды көркемдік кеңістіктер туындады» [2, 184]. Өнер туындыларына арқау болатын өмір шындығы болмысын елестету үшін Әбу Нәсір әл-Фарабидің «Мәселелер мәні» философиялық еңбегіндегі пікіріне назар аударуға болады: «Қозғалыс пен тыныштықтың басталуы, ол сыртқы қысым немесе өмір, болмаса, табиғат деп аталады. Қозғалыстың кей түрлері еріксіз болады, мұндайда олардың басталуын өсімдік жаны дейді немесе ерікті болуы ықтимал... Уақыт осы қозғалыспен байланысты. Уақыттың шегі сәт деп аталады. Қозғалыста уақыттың басы да, аяғы да болуы мүмкін емес. Осылайша, бір жағынан, қозғалатын әлдене болуы тиіс, екінші жағынан, қозғаушы болуы керек» [3, 55]. Демек, өмір шындығы – қозғалыс пен тыныштықтың өзара сабақтас құбылыстарынан құралатын тіршілік келбеті. Көркем шығармалардағы өмір шындығы дамылсыз сапырылысқан үндес әрі қарама-қайшылықты қозғалыстар жүйесін бейнелейді. Ал, тыныштық ұғымының өзі де өмір шындығы қозғалыстарының аясында айқындалады. Тарихи кезеңдердегі оқиғалардың өрістеуі мен белгілі бір нәтижелер арқылы аяқталуы да қозғалыс пен тыныштық сабақтастығы тағылымын аңғартады.

Зерттеу мақсаты: Қазақ жазба әдебиетіндегі эпикалық шығармалар сабақтастығын анықтау болып табылады.

Зерттеудің міндеті:

1. Эпикалық шығармалардағы өмір шындығының тарихи шындықпен бейнеленуін сипаттау;
2. Тарихилықтың көркемдік шындыққа негіз болуының ерекшеліктерін қарастыру;

Зерттеу әдістері: Тақырыптық-мағыналық топтастыру, шығармаларды талдау әдістері қолданылды.

Теориялық талдау

Қазақ әдебиетіндегі шежірелік шығармалар тарихи деректерді баяндау мен көркем әдебиет бейнелеулері тұтасуы жолын қалыптастырған мұралар болып саналады. Авторларының көзімен көрген оқиғаларын көркемдік талғаммен сұрыптап, іріктеп жазуы арқылы уақыт шындығын жазбаша жүйелеудегі қаламгерлік мәдениет үрдісіне де негіз қаланды. Шежірелік туындылардың құрылысындағы елдің, ондағы көрнекті оқиғалардың қамтылуында туынды авторларының мемлекет қайраткері тұғырындағы тұлғалық танымалдығы да елеулі болды. Қазақ әдебиетіндегі тарихи шындықпен кең көлемді көркем туындылар жазу үрдісінде шежірелік шығармалар авторларының қайраткерлік, қаламгерлік орындары да сөз өнері тарихындағы маңыздылығымен ерекшеленеді.

XIX ғасырдағы қазақ әдебиетіндегі жаңа жазба реалистік әдебиет шығармалары да көркем әдебиетіміздегі тарихилықты жаңаша қалыптастыруда маңызды орын алды. Хакім Абайдың эпикалық дастандарында, қара сөздерінде өмір шындығы деректері, тарихи тұлғалар тағылымының көркем шындықпен өрнектелуі әдеби сипатпен өрнектелді. Шоқан Уәлихановтың ғылыми-этно-графиялық очерктері әдеби-тарихи сипатымен ұлттық және жалпыадамзаттық рухани мұралар қатарына қосылды. Шоқан шығармалары ғылыми жазбаларды әдеби-тарихи ерекшеліктер тұтастығымен жазудың әлемдік классикалық дәстүріне сәйкес қазақ топырағында дамытудың іргетасын қалады. Ал, Ы.Алтынсариннің әңгімелері – қазақ әдебиетіндегі жазбаша прозалық шығарма жазу үрдісі жолындағы жаңа жазба реалистік әдебиет үлгілері болып саналады. Профессор Х.Сүйіншәлиев қазақ әдебиетінің ежелгі дәуіріндегі Әбу Нәсір әл-Фарабидың, Захир ад-дин Бабырдың, Мұхаммед Хайдар Дулатидың, Қадырғали Қосымұлы Жалайырдың еңбектерін, хан-сұлтандардың, елшілердің жазысқан хаттарын, шешен-билер сөздерін де прозалық шығармалардың алғашқы үлгілері қатарында қарастыруды ұсынады. Зерттеуші қазақ прозасының әуелгі бастау кезеңіндегі мұраларын айта отырып, Шоқан, Ыбырай, Абай өмір

сүрген ғасырдағы осы дәстүрлі дамудың жалғастығына баға берген. «Түркістан уалаяты» (1870), «Дала уалаяты» газеттері мен «Айқап» журналының беттерінде жарияланған мұралардың, шығармалардың, қазақ әдебиеті жанрларының, оның ішінде прозалық шығармалардың мол жазыла бастауына себеп болғанын бағалайды [4, 28].

Академик З.Қабдолов былай дейді: «Кең көлемді ... эпостың бұл түрінде жазылған шығармалар шындықтың жекелеген эпизодтарын суреттеумен тынбайды, әдеби шығармаларға арқау болған адам мен қоғам тіршілігін мейлінше кең қамтып, алуан-алуан даму кезеңдерімен тұтас жүйелеп, толассыз қимыл-қозғалыс қалпында жинақтайды. Адам мен қоғам өмірінің қандай ақиқаты болсын, мұнда бүкіл тамыр тереңімен, қопарыла көрсетіледі де, оқырманның көз алдында өзгеше бір әлем, бүтін бір тіршілік дүниесі пайда болады» [5, 31].

Қазіргі қазақ романдарының біразы XX ғ. 90-жылдары мен XXI ғ. басында жарыққа шықты. Тарихының жаңа кезеңіне көшкен, байырғы жолы бұған дейінгі талай мыңжылдықтардан басталған, қалыптасқан мемлекетіміздің, қазақ ұлтының көркем әдебиеттегі бейнеленуі сөз арқауындағы дәстүрлі шығар-машылық үрдіс аясында қарастырылады. Эпикалық шығармашылық үрдіс әдебиетіміздің Қазақ хандығы (XV-XVIII ғғ.) және XIX ғасырлар кезеңдеріндегі авторлы шежірелік шығармалар Мәшһүр Жүсіптің «Қазақ шежіресі», Шәкәрімнің «Түрік, қырғыз-қазақ, һәм хандар шежіресі», т.б. қисса-дастандар, тарихи жырлар жанрлары арқылы да жалғасты. Қазақ романистикасының қалыптасу, даму тарихында XX ғасырдың бас кезіндегі эпикалық шығармалар айрықша орын алады.

Нәтижелер мен талқылау

Жоғарыда айтылғандай, Шәкәрімнің «Әділ–Мария» романының сюжеттік-композициялық желісінде XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ ауылдарына ортақ өмір шындығының оқиғалары арқау етіп алынған. Көлемді прозалық шығарманың мазмұны мен пішіні жүйесінде классикалық әдеби шығармаларға тән әртүрлі көркемдік әдістер тұтастығымен жазылғандығы байқалады. Романның идеялық-композициялық желісін құрайтын мынадай мәселелер айқын қамтылған: біріншісі – XX ғасырдың алғашқы онжылдығы шамасындағы қазақ ауылының көшпелі тұрмыс жағдайының (қыстау мен жайлау арасындағы көшу-қону, малды жаю, т.б.) көріністері; екіншісі – қазақтың ұлттық-этнографиялық, ата-бабалық салт-дәстүрінің негізгі оқиға нысаны болғандығы. Басты кейіпкерлер Әділдің әкесі Жақсыбай мен Марияның әкесі Бақтыбайдың әуелі құда болып келіскені сюжеттік байланыс ретінде көрінеді. Шәкәрімнің «Әділ–Мария» романындағы Шыңғыстауды кейіптеу тәсілі сипатымен бейнелеген жерлері қазіргі қазақ романдарына көркемдік негіз болғаны айқын байқалады. Мысалы, «Әділ–Мария» романында басты кейіпкерлердің түнгі табиғат аясындағы қауышу сәтін лирикалық-психологиялық бейнелеудің лирикалық және кейіптеулік тұтастықпен өрілген көркемдік-әсерлілік сипаты айқын: «Міне, осы іңірде туған толық Ай дәл Марияның қысылып ұялғанындай қып-қызыл болып туса да, көтеріле келе бозарып, жоғарылағанда, әбден бойы үйренгендей маңқиып, жер жүзіне сүттей тұнық сәулесін түсіріп, Айдың бетіндегі кісі пішінді қожыры қырындай қарап, «Әділ мен Марияның алғашқы қосылғанын көрмейінші!» – деген сияқтанды-ау! Сонда, кәрі Шыңғыстау, сен алыстан мұнарлатып, басынды күнбатысқа беріп, көлденең сұлап: «Әділ мен Мария былай жатсашы!» – дегендей бөктердің аласа адырын бауырыңа қысып, төстегі елге жантая қарап жатпап па едің?».

Шәкәрімнің «Әділ–Мария» романындағы ұлттық-этнографиялық ерекшелік-тердің суреттелуі де эпикалық шығармадағы тарихилық шынайылығын аңғартады. Профессор Б.Майтановтың «Әділ–Мария» романына байланысты айтқан пікірі де осы шығарманың ұлттық және әлемдік әдеби үдеріс сабақтастығына негізделген жаңашылдығын дәйектейді: «Көркемдік баяндау құрылымы жағынан «Әділ–Марияның» екі түрлі өзгешелігі айдай анық. Бірі – композициялық жүйедегі пейзаж қызметінің ауқымы, екінші – диалог

формасын пьеса үлгісіндей алу». Жинақтап айтқанда, Шәкәрімнің «Әділ–Мариясы»мен қазіргі қазақ романдары поэтикасындағы сабақтастық ұлттық әдебиетіміздің көркемдік үрдістері жетістіктерін дәлелдейді.

Қазақ тарихының бұрын жан-жақты қамтылмаған жақтарын кеңейте, тереңдете жазуда қаламгерлер сөз арқауындағы бірнеше ғылымдар салаларының тұтасуы жағдайында еңбек етуде. Ұлттық тарихтың көрнекті тұлғаларын, олар өмір сүрген қоғамдық-әлеуметтік ортаның қайшылықты, тартысты күрделі болмысын шығармашылық психологиясы көрігіне салып оқырмандарға ұсыну жауапты іс. Бұл орайда, әдебиеттанушы-ғалым А.Ісімақованың пікіріне назар аударамыз: «Шығармашылық психологиясы (психология творчества) – суреткердің өмірді танудағы, мәдени қазынаны жасаушы ретіндегі жеке психологиясы, жаңа бір туындының қиялда туғанынан бастап, оның аяқталуына дейінгі динамика, яғни көркем шығарма жасаудағы жалпы және жекелеген заңдылық процесі» [6, 28]. Демек, өмір шындығын тарихи шындық поэтикасы аясында бейнелеуде қаламгердің шығармашылық психологиясы ең негізгі шешуші қызметті атқарады. Қазіргі қазақ романы - ұлттық сөз өнері тарихындағы алдыңғы толқын суреткерлер қалыптастырған көркемдік үрдістің жалғасқан көрсеткіші. Әрине, қазақ сөз өнері алыптары да әлем әдебиеттеріндегі суреткерлер тағылымынан өнеге алды. Бұл орайда, қазақтың рухани мәдениеті тарихына қатысты жақтары жиі айтылатын А.С.Пушкин шығармашылығына назар аударуға болады. А.С.Пушкиннің прозалық шығармалары мен қазіргі қазақ романдарына ортақ тарихи шындық поэтикасының көркемдік үндестігі мәселесіне тоқталуға болады.

Қазіргі қазақ романдарындағы тарихи шындық пен көркемдік шешім мәселелерін ғылыми-теориялық тұрғыда қарастырудың өзектілігі сөз арқауындағы осындай әлемдік классикалық үрдістер ықпалдастығы, сабақтастығы жүйесімен байланысты бағаланады.

Қазіргі қазақ прозасындағы тарихи шындық поэтикасы бағдарымен жазылған І.Есенберлиннің «Мұхиттан өткен қайық», Ә.Нұрпейісовтің «Соңғы парыз», З.Шүкіровтің «Сыр бойы», Қ.Шабданұлының «Қылмыс», Д.Досжановтың «Ақ орда» Р.Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағы», М.Мағауиннің «Мен», Б.Тілегеновтің «Тұйық өмірдің құпиясы», «1986 жыл», С. Елубаевтің «Ақ боз үй» және т.б. романдар ұлттық әдебиетіміздің әлемдік тәжірибедегі үлгілермен үндестігін айқын аңғартады. Аталған романдардағы ұлттық тарихымыздағы қайраткерлер тұлғаларының, оқиғаларының барлығы да шындықты көркемдік шешіммен өрнектеудегі қаламгерлер шеберліктерін, өзіндік мәнер- машықтарын танытады. Бұл орайда, белгілі әдебиеттанушы ғалым, профессор Т.Н.Рахымжановтың пікірі эпикалық шығармалардың мазмұны мен пішіні жүйесіндегі өмір шындығы бейнеленуінде авторлық ұстанымдар табиғатын түсінуге бағдар береді: «Қазіргі романның көркем бейнеленген объектісі – қоғамдағы әлеуметтік-психологиялық құбылыстар, адамның жан қозғалысы, орталық және қосалқы кейіпкердің ішкі «менінің» өсу, кемелдену эволюциясы болып табылады [6, 81]. Бұл пікір қазіргі қазақ романдарындағы тарихилықты, деректерді мол қамтып жеткізетін эпикалық авторлық баяндаулар болмысын дәйектей түседі.

Әлем әдебиетіндегі тарихи шығармалар үрдісін ұстанған XX ғасырдың 90-жылдары мен XXI ғасырдың бас кезіндегі қазақ прозасының роман жанрындағы туындылары ұлттық сөз өнері қазынасын байыта түсті. Әлем әдебиетінің алыптары (Л.Толстой, А.Пушкин, Р.Тагор, Ә.Хэмингуэй, М.Әуезов, т.б.) шығармаларына тән тарихи шындық поэтикасы көркемдік үндестігі байқалатын қазақ прозасының жаңа туындылары тәуелсіз Қазақстан әдебиетінің өркениеттегі өзіндік тұғырын бейнелей түседі. Бұл - ұлттық мәдениетіміздің жалпыадамзаттық дамудағы жетістіктерінің нақты көрсеткіші. Әдеби процесс-әлем халықтары әдебиеттері дамуындағы елеулі туындылардың поэтикалық ерекшеліктері жинақтала танылатын шығармашылық ізденістер арналарын тұтастандыра танытатын ұғым. Профессор Т.Тебегенов: «Әдеби процесс - рухани құндылықтар тарихы... Әдеби шығарма - өткен мен бүгінді, болашақты тұтастай елестететін өзекті мәселелерді қамтитын көркемдік-эстетикалық тағылымы мол халық дүниетанымының айнасы» [6, 111], - дейді. Демек, әдеби процесс ұғымының аясында халық тарихының барлық кезеңдеріндегі сөз

өнері шығармашылығының үздіксіз дамуындағы қозғалысы, поэтикалық болмысы қарастырылады. Әрине, рухани мәдениеттің негізгі арнасы көркем шығармалар - үздіксіз туындап жататын әдеби даму қозғалысының жемісі. Бұл - әдеби процесс.

«Деректі романдар тағылымы» деген екінші бөлімшеде қазақ әдебиетінің арғы-бергі кеңістігіндегі шығармалардың реалистік сипатына негіз болған ерекшелік-деректілік жайында сөз болады. Деректілік - өнер туындыларының барлығын да адамдардың қабылдау дүниетанымын танытатын өмір шындығының көрсеткіші. XX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдебиеті дамуындағы шығармалардың, әсіресе прозалық туындылардың тарихи шындық пен көркемдік шешім мәселелерін игеруі, қаламгерлердің шеберлікке шыңдалу ізденістерін танытты. Бұл орайда, академик С.Қирабаевтың осы кезең әдебиеті шығармаларын шынайы бағалаған пікірінің ғылыми-методологиялық негізділігі айқын: «Қазақ әдебиетінің тарихи шындыққа тәнтілігі, көркемдікпен шешуге ұмтылған проблемаларының молдығы мен тереңдігі прозада түрліше стильді, формаларды туғызуда. Көркем шығарманың нақты өмірмен байланысын көрсетуде документтіліктің де ролі артуда. Шындықты кең алып, баяу, мол тыныстылықпен суреттеу үлгісіне характердің ішкі сырына үңілетін психологиялық тереңдік пен философиялық ойшылдық қосылды. ... Тарихи шындықты дәлдікпен көрсете отырып, өмірдегі өзгерістерді толық көркемдікпен бейнелеу, оның маңызды-маңызды проблемаларын дөп баса білу, сол негізде қоғам дамуының заңдылықтарын дәлелдеу...толысқан суреткердің ғана қолынан келмек». Қазіргі қазақ әдебиеттануы ғылымында да осы жанрдағы шығармалар поэтикасының табиғатына берілген нақты тұжырымдар (Т.Бекниязовтың пікірі) деректі романдардың сипатын айқындауға бағдар береді.

Қазақ романдарының тарихилық негіздерін құрайтын кезеңдер шындығын қамтыған осындай жанрдағы шығармалар қатарында С.Сейфуллиннің «Тар жол, тайғақ кешу», С.Мұқановтың «Өмір мектебі», Ғ.Мұстафиннің «Көз көрген», Ә.Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз», Т.Жұртбаевтың «Дулыға», Д.Досжановтың «Абақты» және т.б. шығармалар деректілік сипатының молдығымен, нақтылығымен ерекшеленеді.

Қорытынды

Қазақ әдебиетінің соңғы онжылдықтарда жазылған эпикалық шығармаларда тарихи шындық пен көркемдік шешім поэтикасы заңдылықтары бойынша саралау мақсатында нысанға алынған туындыларды қарастыру міндеттері айқындалды. Романдардағы өмір шындығының тарихи шындықпен бейнеленуі, тарихилықтың көркем шығармаларға негіз болуының ерекшеліктері, реалистік сипат пен көркемдік қиял жинақтауларының сабақтастығы басты назарда болды. Қазақ романдарының пайда болуы, қалыптасуы, дамуы – XX ғасырдағы әдебиетіміздің әлем өркениетіндегі классикалық үрдіске сәйкес көрнекті көрсеткішіміз.

Жоғары ОҚЗУ орындарында оқытылатын – қазіргі қазақ әдебиеті, әдебиеттану пәндерінде және түрлі арнаулы семинарлар мен курстарды жүргізуде пайдалануға болады деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. Алматы. 1996. 272 б.
2. Дәдебаев Ж. Өмір шындығы және көркемдік шешім. Алматы. 1991. 208б.
3. Дәдебаев Ж. Жазушы еңбегі. Алматы. 2001. 340 б.
4. Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. Астана. 2004. 480 б.
5. Егеубай А. Құлабыз. Алматы. 2001. 216 б.
6. Әл-Фараби Әбунәсір. Мәселелер мәні. Ғылымдардың шығуы туралы // Есім Ғ. Фалсафа тарихы: ОҚЗУлық - хрестоматия. Алматы. 2004. 366 бб.
7. Қазақ прозасы: Хрестоматия. Үш томдық / Құрастырған және алғы сөзін жазған Х.Ж.Сүйіншәлиев. 1-том: 564 б.; 2 том: 564 б.; 3-том:548 б.). Ғылым, 2001.

Referens list:

1. Nazarbaev N.A. Gasirlartogisinda. Almati. 1996. 272 b.
2. Dadebaev J. Omir shindig jane korkemdik sezim. Almati. 1991. 208 b.
3. Dadebaev J. Jazushienbegi. Almati. 2001. 340 b.
4. Kelimbetov N. Ejelgi adebi jadigerlikter. Astana. 2004. 480 b.
5. Egewbay A. Qulabiz. Almati: Jazushi, 2001. 216 b.
6. Al-Farabi Abunasir. Maselelermani. Gilımdardinshigwitwrali // EsimG. Falsafatarikhi: Oqulıq-xrestomatiya. Almati. 2004. 366 b.
7. Qazaqprozasi: Hrestomatiya. Ushtomdiq / Qurastirgan jane algi sozin jazgan X.J.Suyinshaliev. 1-tom: 564 b.; 2 tom: 564 b.; 3-tom: 548 b.). Almati. 2001.

жауапты автор туралы мәлімет (толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) [Калбаева Айгуль Тажихановна](mailto:aigul.kalbaeva@auezov.edu.kz) – «Орыс тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.к., аға оқытушысы, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ. Шымкент, Қазақстан. +7 (747) 128-9369, aigul.kalbaeva@auezov.edu.kz